

Utjecaj pseudoliterature na percepciju rata u Bosni i Hercegovini

Fikret Bećirović

Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Univerzitet u Sarajevu

Sažetak

Autor u fokus svoje analize stavlja djela koja su prema mišljenju jednog dijela zapadnog čitateljstva uveliko utjecala na razumijevanje raspada jugoslavenske zajednice i percepciju agresije na Bosnu i Hercegovinu. Riječ je o djelu *Crno janje i sivi soko: Put po Jugoslaviji* (*Black Lamb and Grey Falcon: A Journey Through Yugoslavia*, 1941) poznate engleske spisateljice Rebece West, i djelu *Balkanski duhovi: Put kroz istoriju* (*Balkan Ghosts: A Journey Through History*, 1993) američkog autora Roberta Kaplana. Naspram spomenutih, autor u korelacijski odnos "percepcije rata" ističe djela koja nepristrasno i objektivno prikazuju bosanskohercegovačku prošlost, najdublje korijenje sukoba, predratni ambijent, glavne uzročnike i aktere agresije, zločina i razaranja u Bosni i Hercegovini. To su *Povijest Bosne; kratka historija*, djelo Noela Malkolma i *Završiti rat* Richarda Holbrookea, kao i neka druga djela stranih i domaćih autora koja se dovode u korelacijski odnos s "percepcijom rata" u Bosni i Hercegovini. U tom kritičkom diskursu nastojalo se snagom argumenta suprostaviti svoj pogubnosti opasne pristrasnosti, historiografskih falsifikata, mitomanije i redukcionističkih pogleda R. West i R. Kaplana, stvorenih na temelju novinskih putopisa, paušalnih izjava i opskurnih impresija stereotipnih informanata, koji su, na svu žalost, bitno utjecali na formiranje javnog

mnijenja zapadne hemisfere koja je indolentno posmatrala svekoliku tragičnost ove zemlje.

Ključne riječi: Balkan, loša historija, mržnja, turski zločini, srpski zločini, hrvatski zločini, kosovski mit, etnička mržnja, mitovi, legende, običaji, turski kompleks, nacionalizam, sivi soko, crno janje, carstvo nebesko, nebeski narod, Turci, poturice.

Uvod

PORED SVIH NESRETNIH OKOLNOSTI KOJE SU PRETHODILE i pratile disoluciju Jugoslavije, a pogotovu agresiju na Bosnu i Hercegovinu, mnoge publikacije, knjige i novinski tekstovi imali su značajnu ulogu u stvaranju stereotipa o neizbježnosti krvavog raspleta jugoslavenskog zamršenog “gordijevog čvora”. Tako su knjige putopisa *Crno jagnje i sivi soko* (*Black Lamb and Grey Falcon: A Journey Through Yugoslavia*) autorice Rebecce West, objavljena na engleskom jeziku davne 1941, i djelo *Balkanski duhovi: Put kroz istoriju* (*Balkan Ghosts: A Journey Through History*, 1993) američkog autora Roberta Kaplana, dobrim dijelom formirali ružnu sliku ovog regiona u zapadnoevropskoj javnosti, što je u svojoj knjizi *Završiti rat* posebno istakao Richard Holbrooke, koji kaže da su “Neskriveni prosrpski stavovi Westove i njeno stanovište da su Muslimani rasno inferiorni, uticali na dvije generacije čitalaca i političara”.¹ Po istoj matrici i s istim nečasnim namjerama dehumaniziranja jednog naroda, 1993. pojavila se knjiga Roberta Kaplana *Balkanski duhovi: Putovanje kroz istoriju* (*Balkan Ghosts: A Journey Through History*), što je na većinu čitalaca ostavilo utisak da stranci ne mogu učiniti ništa u regionu koji je toliko prožet drevnom mržnjom,² ističe R. Holbrooke, te zaključuje da je knjiga imala dubok utjecaj i na predsjednika Clintona i druge članove Administracije, koji su u to vrijeme tek preuzimali vlast.³ Tako su spomenute knjige, kao i njima slična literatura, stvorile takav utisak u zapadnoevropskom javnom mnijenju da se u regionu zapetljanom u kućine vjekovnih antagonizama, neraščišćenih računa i kipteće mržnje, ne može ništa učiniti kako bi se to stanje dovelo u civilizacijske okvire.

¹ Richard Holbrooke, *Završiti rat*, TKP Šahinpašić, Sarajevo, 1998, str. 22.

² Ibidem, str. 22.

³ Ibidem, str. 22.

Etikete drevne mržnje

Zlokobne etikete “drevne mržnje” i plemenske svijesti prihvaćene su kao aksiom koji je apriori odbacivao svaku pomisao da neko izvana može pokušati spriječiti sukob. Takva stajališta imala su zasljepljujući utjecaj na formiranje indolentnog odnosa prema ovom regionu, a posebno prema Bosni i Hercegovini i Bošnjacima, o kojima je prosrpski orijentirana R. West, već davno formirala dehumanizirajuću sliku, koja je poslužila za aboliciju svih zločina, pa i genocida počinjenog nad Bošnjacima. Njenu “horor sliku” dopunila je knjiga Roberta Kaplana, koja je upotpunila predodžbu predsjednika Clintona o ovom regionu, kao “kotlu historije” u koji bi mogao upasti, jer je pored sve loše historije znao je da se preko ovog regiona ukrštaju politički interesi velikih sila, kao i interesi kulturnocivilizacijskih korpusa, pa se u takvom ambijentu kod Clintona u početnoj fazi rata stvorio osjećaj “da se u Bosni ništa ne da učiniti, sve dok se ti ljudi ne umore od međusobnog ubijanja”,⁴ ističe R. Holbrooke.

Pored spomenutog, dodatnu “vatra” potpalio je državni sekretar Eagleburger, koji je naslijedio Jamesa Bakera, nakon septembra 1992, kada su novinari prvi snimili užase koje su Srbi počinili nad Bošnjacima u zarobljeničkim logorima u zapadnoj Bosni, sa izjavom: “Rekao sam ovo 38.000 puta, a moram opet reći ljudima ove zemlje. Ova tragedija se ne može riješiti s polja i krajnje je vrijeme da se to shvati. Sve dok Bosanci, Srbi i Hrvati ne odluče da prestanu sa međusobnim ubijanjem, spoljni svijet tu ništa ne može uraditi”.⁵

Takvim stavom Eagleburger je stvorio takvu sliku u zapadnoevropskoj javnosti da su svi podjednako krivi, čime je izravno podržao teoriju o građanskom ratu, što je agresorima jako odgovaralo, jer podijeljena krivica abolira stvarnog krivca. Na osnovu naprijed rečenog, čovjek bi mogao zaključiti da su se zapadno javno mnijenje i javna svijest formirale samo na osnovu spomenutih dviju knjiga i paušalnih ocjena nekih političara čiji se stavovi zasnivaju na opskurnim, neutemeljenim i zlobnim glasinama po modelu: “rekla-kazala”, kao i sličnim oblicima neutemeljenih stavova i paušalnih ocjena.

⁴ Ibidem, str. 22.

⁵ Ibidem, str. 23.

Očito je da su takve knjige zamaglile sve druge, pod uvjetom da su i druge čitali. Međutim, stvarne činjenice treba tražiti u najdubljim korijenima bosanskohercegovačke burne prošlosti, kao i vjekovnih aspiracija Srbije i Hrvatske na teritoriju ove zemlje, o čemu je na veoma akribičan i naučno utemeljen način pisao engleski povjesničar Noel Malcolm. Shodno tome treba fokusirati stvarne izvore i generatore mržnje, historijske komplekse, zloćudne mitove i druge ideološke opsjene kojima se kamufliraju stvarni hegemonistički velikodržavni projekti, na čijem su se putu, stjecajem historijskih okolnosti, našli Bošnjaci.

Percepcija rata u Bosni i Hercegovini u vizuri Noela Malcolma

Za razliku od naprijed navedenih knjiga i izjava, knjiga *Bosna; kratka istorija (Bosnia A Short History)* Noela Malcolma, pravi je primjer naučne akribije i objektivne naracije. On ju je, kako kaže “pisao u kolovozu i rujnu 1993. obuzet gotovo posvemašnjim očajem zbog budućnosti Bosne, jer mu se činilo da je vanjski svijet odustao od svakog ozbiljnijeg pokušaja da spasi Bosnu od propasti; činilo se isto tako da su srpski političari i vojni zapovjednici koji su isplanirali osvajanje teritorija i masovno protjerivanje pučanstva gotovo postigli sve svoje ciljeve. Pa ipak, to se nije desilo zahvaljujući hrabrosti i odlučnosti samih naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Hrvata, demokratskih Srba i ostalih – koji su odbili poslušati savjet vanjskog svijeta da se pomire s “neminovnim porazom”,⁶ navodi N. Malcolm, te dodaje svoju gnomu da “prva i posljednja lekcija koju odatle može izvući svaki povjesničar glasi: ništa nije uistinu neminovno u ljudskoj povijesti”.⁷ Tako je za razliku od ranije utvrđenih malignih dogmi R. West i R. Kaplana, jedan britanski povjesničar došao na ideju da piše o povijesti upravo ove balkanske zemlje, čiji su se povjesničarski i publicistički interesi iznenada poklopili zbog tragičnih okolnosti ovoga rata. Gotovo od prvoga dana ratovanja u Bosni, zapadni mediji bili su puni mitova, laži i zabluda o naravi historije Bosne, a posebno o uzrocima rata, što je jako utjecalo na formiranje javne svijesti bez ikakvog kritičkog pristupa.

Tako se engleski povjesničar, za razliku od mnogih, suprotstavio tom stereotipu nekritičke svijesti, prvo novinskim člancima, da bi se nakon toga “zarovio” u biblioteke i arhive te svojski prionuo na posao

⁶ Noel Malcolm; *Povijest Bosne*, kratki pregled, ERASMVS, SVJEDOČANSTVA, Zagreb-Sarajevo, 1995, str. IX.

⁷ *Ibidem*, str. IX.

serioznog istraživača. Tako on u svom Predgovoru opisuje početak svog interesiranja za “bosanski gordijev čvor”, riječima: “Dok sam proučavao te mitove (nastojeći ih suzbiti člancima koje sam pisao za britanske novine), uočio sam da se u mnogima od njih odražava sličan način razmišljanja; svrha im je bila opravdavanje srpskog napada na Bosnu i osporavanje bosanske vlasti, štoviše, osporavanje i same ideje bosanske države”.⁸ Tako se zbog tvrdnje da su ovaj rat izazvale vjekovne etničke mržnje ne samo činilo da je rat neminovan (kao rezultat prastarih povijesnih sila) nego je bosanska vlast svedena na isti status kao i agresor – na status obične “etničke skupine”. Još i danas, nakon gotovo tri godine rata na vojnim zemljovidima UNPROFOR-a u Sarajevu, položaji bosanske vojske označeni su kao ‘muslimanski’”,⁹ izjavio je Malcolm 1994. godine.

Isto tako, mišljenje da je Bosna “umjetna tvorevina”, koju je “izmislio” Tito, osporavalo je bosansku državu i stvaralo dojam da bosanska vlada ne predstavlja pravu državu nego samo arbitrarno područje na karti, što su u javnim govorima naglašavali neki engleski, prosrpski orijentirani političari. Uzevši sve to u obzir, “opća tendencija svih ovih mitova bila je da opravda srpski napad na Bosnu i Hercegovinu i ujedno pribavi kakvo-takvo opravdanje politici zapadnih zemalja, čiji je stav podrazumijevao da treba prihvatiti osvajanje 70 posto ukupnog bosanskog teritorija kao svršeni čin i izvršiti pritisak na bosansku vladu da prizna poraz.”¹⁰

U svom znanstvenom interesiranju za tragična dešavanja Malcolm je, kako kaže, najprije namjeravao napisati knjižicu pod naslovom “Mitovi i zabluda o povijesti Bosne”, u kojoj se htio okomiti na najeklatantnije primjere tih zabluda, ali je brzo uvidio da toliki mitovi slobodno kruže zapadnim medijima upravo zato što nema jednostavnog, objektivnog i koliko-toliko iscrpnog pregleda sveukupne povijesti Bosne i Hercegovine na engleskom jeziku (pa ni na drugim jezicima). Tako je engleski povjesničar, naspram zabluda o Bosni, u svojoj knjizi, zapisao: “Istodobno, moj očaj zbog opstanka Bosne naveo me na mišljenje da će muslimani, od svih naroda u Bosni i Hercegovini, izgubiti najviše kad ta zemlja bude zbrisana sa zemljovida. Stoga svoju knjigu nisam zamislio samo kao pokušaj da suzbijem mitove i zabluda, nego i kao svojevrstan spomen na povijest i kulturu kojima prijete uništenje.”¹¹

⁸ Ibidem, str. IX.

⁹ Ibidem, str. IX.

¹⁰ Ibidem, str. X.

¹¹ Ibidem, str. XI.

Na zlurade stereotipe o vjekovnoj mržnji R. West, R. Kaplana, Beograda i Pala, koji ističu neminovne posljedice mržnje od boja na Kosovu, pa do onih iz Drugog svjetskog rata, Malcolm opovrgava riječima: “Međutim, jedna od lekcija koje se mogu izvući iz Drugog svjetskog rata je ova: koliko god bile užasne rane nanesene Bosni, one se na kraju ipak mogu zaliječiti. Između 1941. i 1945. Bosanci su počinili zvjerstva nad Bosancima – pa ipak u desetljećima nakon rata ljudi su se u Bosni naučili ponovo živjeti zajedno”,¹² u što se autor i sam uvjerio, putujući Bosnom preko petnaest godina i boraveći u bošnjačkim, hrvatskim i srpskim selima, te na taj način opovrgavajući tvrdnju da je zemlja oduvijek kiptila etničkom mržnjom, koju nacionalisti percipiraju kao glavnog krivca, kako bi zabašurili svoje zločinačke namjere i pred vanjskim svijetom izbjegli svaku osudu.

Pored drevne mržnje i loše historije u knjigama Westove i R. Kaplana, kao i I. Andrića, D. Ćosića i mnogih drugih spisatelja i historičara, “Bosni se odriče povijesni identitet”¹³ i pored svih neoborivih historijskih činjenica, koje i Malcolm u svojoj knjizi ističe: “Bosna i Hercegovina je zemlja koja ima svoj povijesni identitet - da je zapravo jedna od povijesnih zemalja u Evropi, s gotovo neprekinutom poviješću kao izrazita geopolitička cjelina od srednjeg vijeka do dana današnjega. U većem dijelu razdoblja od 1180. do 1463. bila je nezavisna *kraljevina*; od 1580. do 1878. bila je *ejalet* (izraz koji označava najveću teritorijalnu jedinicu u Otomanskoj carevini); od 1878. do 1918. “krunska zemlja” u sklopu Austro-Ugarske; a od 1945. do 1992. federalna republika. Prema tome, otprilike 650 od posljednjih 800 godina postojao je na zemljovidima entitet zvan “Bosna”.¹⁴ Dalje, u svojoj komparaciji Malcolm navodi kako je Bosna u “prilično velikoj opreci spram poviješću Srbije koja od otomanskog osvajanja u 14. i 15. stoljeću i oslobađanja od otomanske vladavine u 19. stoljeću nije uopće postojala kao entitet“. Imajući to u vidu, Malcolm naglašava da su svi Bosanci, Bošnjaci, Hrvati i Srbi, nasljednici posebne povijesne baštine, koja se ne može olahko odbaciti. U tom smislu, svi oni moraju priznati činjenicu da njihova kultura i povijest imaju i posebnu bosansku dimenziju (bosanstvo), a razlozi zašto oni moraju to priznati nisu samo historijski nego i moralni i praktični.

¹² Ibidem, str. XII.

¹³ Dobrica Ćosić, *Bosanski rat*, Službeni glasnik, Beograd, 2012, str. 37, 44.

¹⁴ Noel Malcolm, *Povijest Bosne*, kratki pregled, ERASMVS, SVJEDOČANSTVA, Zagreb-Sarajevo, 1995, str. XIII.

Percepcija rata u Bosni i Hercegovini u vizuri Richarda Holbrookea

Na tragu Malcolma, R. Holbrooke ističe da tragedija Jugoslavije nije bila predodređena, već je bila proizvod loših, često kažnjavanih političkih lidera koji su podsticali etnički sukob zbog ličnog, političkog i finansijskog dobitka. Da ne bi udarili na konkretne probleme vlasti u post-titovskoj eri, oni su svoj narod odveli u rat, te dodaje da je Malcolmova *Bosna: kratka istorija* bila prva ozbiljna historija Bosne na engleskom jeziku, koja je ubjedljivo tvrdila da Bosna ima svoju historiju i identitet, čime je Malcolm potkopao prihvaćeno vjerovanje da je rat neizbježan rezultat drevne mržnje, na osnovu čega Holbrooke zaključuje: "Šteta što nije objavljena ranije".¹⁵

Jugoslavenski mediji kao generatori mržnje

Naravno, faktor mržnje koji je često prisutan u društvenim odnosima kroz određeni period ne može biti zanemariv, a posebno u moderno doba kada su mediji izuzetno moćni. Tako o snazi i kontaminirajućoj ulozi izmanipulirane riječi i hiperaktivnoj ulozi medija u uvodu u jugoslavensku tragediju u svojim memoarima američki ambasador u Jugoslaviji Warren Zimmermann, piše: "Oni koji nas uvjeravaju da su drevna 'balkanska neprijateljstva' odgovorna za nasilje koje je iznenadilo i razorilo Jugoslaviju zaboravljaju moć televizije u rukama zvanično izazvanog rasizma. Iako je istorija, posebno krvoproliće u Drugom svjetskom ratu, ostavila dovoljno žeravice za etničku mržnju u Jugoslaviji, prihvaćen je institucionalni nacionalizam Miloševića i Tuđmana da bi se potpalila baklja... Jugoslavija možda ima historiju ispunjenu nasiljem, ali nije jedina. Bili smo svjedoci nasiljem izazvanog nacionalizma s vrha prema dolje, usađenog najprije posredstvom televizije. Možda su mnogi na Balkanu slabići ili čak licemjeri, ali u Jugoslaviji zločinci su bili njihovi lideri. Virus televizije je poput epidemije širio etničku mržnju širom Jugoslavije... Čitava generacija Srba, Hrvata i Muslimana bila je napaljena televizijskim slikama da mrzi svoje susjede."¹⁶ Tako, na istom fonu o razornom utjecaju medija, N. Malcolm, opisuje ovim riječima:

¹⁵ Richard Holbrooke, *Završiti rat*, TKP Šahinpašić, Sarajevo, 1998, str. 23.

¹⁶ Ibidem, str. 24.

“Gledajući Radio-televiziju Beograd u periodu ’91-92’, mogu razumjeti zašto su obični bosanski Srbi povjerovali da im prijete ustaške horde, fundamentalistički džihadi ili nešto drugo. Bilo je to isto kao kada bi sve televizijske stanice u SAD preuzeo Kju Kluks Klan.”¹⁷

Televizijske slike početkom agresije i s masovnim zločinima permanentno su pojačavale kipteće strasti i kod zločinaca istovremeno stvarale dehumanizirajuću i derogirajuću sliku žrtava, koje se, gle paradoksa, po morbidnim konstrukcijama tih medija, “same ubijaju”.

Reminiscencije drevne mržnje u pseudoliteraturi Rebecce West i Roberta Kaplana i refleksija njihovih djela na percepciju rata u Bosni i Hercegovini

Književno djelo Rebecce West, koje je nastalo kao njen putopis s ličnim impresijama o Jugoslaviji, iako se ne može uzeti kao naučno relevantna literatura, u nekim krugovima zapadnog čitateljstva shvaćeno je veoma ozbiljno. Ustvari, spomenuto djelo u svojoj biti samo je zbirka paušalnih iskaza spisateljicina vodiča i prevodioca Srbina Konstantina, slovačkoga konvertita, čije su priče, mitovi, legende, opsjene i ideološke velikosrpske magline poslužile Westovoj da sve to “zdravo za gotovo” servira široj čitalačkoj publici kao “suštu istinu”. Diveći se djelu R. West,¹⁸ mnogo kasnije američki novinar R. Kaplan njenu priču prihvatio je također “zdravo za gotovo”, te s nizom paušalnih izjava monahinje Tatjane, kao i drugih paušalnih informanata, dao doprinos stvaranju iskrivljene slike o jugoslavenskim narodima, a posebno o Bošnjacima, Hrvatima, Makedoncima i Albancima, zbog čega su rat protiv Bosne i Hercegovine i strašni zločini u očima zapadnog svijeta minimalizirani, a odgovornost podjednako raspoređena na “sve strane u sukobu”. Tako je njegova knjiga pobudila veliku pažnju jer je izišla u ratnoj 1993.

Za razliku od spomenute, knjiga R. West, kada je izišla u Bosni i Hercegovini, u koprodukciji BIGZ Beograd i Svjetlost Sarajevo 1989, uopće nije izazvala nikakvu pažnju. Čak ni Predgovor koji je napisao N. Koljević nije ukazivao na neke žestoke “silnice”, valjda zbog toga što smo smatrali da je to već odavno “pokopana prošlost”. U tom Predgovoru Koljević se čak više obraća zapadnom čitateljstvu, posebno Englezima,

¹⁷ Ibidem, str. 24.

¹⁸ Robert D. Kaplan, *Balkanski duhovi, put kroz istoriju*, DAN GRAF, Beograd, 2004, str. 7.

za koje je, kako kaže, knjiga bila “čudesna i jedinstvena, tako da je mnogi Englezi, ti vekovni putnici, smatraju svojim najboljim putopisnim delom.”¹⁹ Ključni dio ovog putopisnog djela, kako navodi Koljević, jeste to da je “Rebeka West dospjela u naše krajeve tek pošto je u najličnijem obliku otkrila da religiozna vizija stoji u osnovi svake kulture.”²⁰ Uz to, kao bitan element ističe da uz balkanske kulture obavezno idu nasilje i žrtvovanje, što je pokušala predstaviti običajem žrtvovanja “crnog janjeta” na Ovče polju u Makedoniji, obreda namijenjenog za nerotkinje, te tobožnje “samožrtvovanje” kneza Lazara na Kosovu polju za “carstvo nebesko”, za srpstvo, hrišćanstvo i za “narod nebeski”, kako će se Srbi poslije tog događaja zvati.

Veličati viziju o ključnoj ulozi religije nije nikakvo otkriće R. West, jer su se ljudi od pamtivijeka grupisali po tom najsnažnijem obliku društvene svijesti. Tako S. Hantington ističe da je “religija glavna određujuća karakteristika civilizacija”, navodeći religiju kao ključni kulturni element.²¹ Također, nasilje i žrtvovanje kao ključna karakteristika Balkana nije ništa drugo do “izmišljanje tople vode”, koja je davno izmišljena, jer su te pojave permanentna pratilja ljudskog društva od njegova sama početka na svim prostorima zemaljske kugle. Isto tako, spomenuti mitomanski oblici i obrasci uopće se ne mogu vezati za Bosnu i Hercegovinu, jer su se događali u Makedoniji i na Kosovu i zbog toga je protivno zdravom razumu da su kod zapadnog čitateljstva utjecali na percepciju rata u Bosni i Hercegovini. U tom smislu i knjiga R. Kaplana najmanje govori o Bosni, koju samo na nekoliko mjesta u poglavljima Hrvatske i Srbije uzgred spominje, dok je, kako kaže, njegova “specifična balkanska odiseja bila usredsređena na Rumuniju i Grčku.”²²

U bh. prošlosti nasilje je dolazilo najčešće “sa strane” počevši od Rimljana, Bizantije, ugarskih krstaša, Turaka, Austrougara, pa do svjetskih ratova i agresije na Bosnu i Hercegovinu. Tako je nasilje postalo način postizanja političkih ciljeva i nametanja svoje prevlasti. Ali, to nije nikakav raritet u odnosu na ostatak svijeta, čak se s pravom može reći da zapadnoevropski ambijent u tome daleko prednjači, jer kako ističe S. Hantington “Zapad je postigao supremaciju ne nadmoćnošću svojih

¹⁹ Rebeka West, *Crno jagnje i sivi soko*, BIGZ, Beograd, Svjetlost, Sarajevo, 1989, str. 6.

²⁰ Ibidem, str. 7.

²¹ Semjuel Hantington, *Sukob civilizacija*, CID, Podgorica, 1998, str. 45.

²² Robert D. Kaplan, *Balkanski duhovi, put kroz istoriju*, DAN GRAF, Beograd, 2004, str. X.

ideja, vrijednosti ili svoje religije, nego svojom nadmoćnošću u primjeni organizovanog nasilja”²³. Iako je žrtvovanje čin okrutnosti i nasilja, koje R. West ističe na ovim prostorima, istovremeno pobijajući samu sebe, komparira s Hristovim raspećem, za koje kaže da se “podsmeva razumu”.²⁴

Tako spisateljica u svom “intelektualnom šaranju” nastoji prikazati svu složenost jugoslavenskog ambijenta, držeći se svoje predrasude da je “nasilje bilo sve što sam znala o Balkanu; sve što je znala o Južnim Slavenima”,²⁵ kao da je to neki kuriozitet u odnosu na ostali dio Evrope, koja je kroz vijekove kiptila od nasilja.

Svoju skribomaniju Westova započinje putešestvijem po Jugoslaviji sa zagrebačke željezničke stanice, na kojoj su je sačekali dvojica Hrvata i jedan Srbin, koji će kroz cijeli putopis spisateljici suflirati povijesne događaje, kulturu i običaje jugoslavenskih naroda, a pogotovu mitove, legende i velikosrpske ideološke magline. Iako je svog suflera opisala kao “čovjeka koji ne zatvara usta i koji je stalno opijen onim što mu izlazi iz usta koja su puna “slavne srpske istorije”,²⁶ ona mu “veruje na reč”. Tako ona, istovremeno dok vjeruje u slavnu srpsku ‘istoriju’, istovremeno naratoru Konstantinu vjeruje da su svi drugi: Hrvati, Makedonci, Albanci, Muslimani samo remetilački faktor i anomalija u toj Jugoslaviji, koja je uglavnom srpska, što u svojim tiradama jasno iskazuje Konstantin, a što sve to Westova pomno bilježi i prikazuje kao istinu o prošlosti koja će, svjedoci smo, suegzistirati s nedavnom prošlošću kao i sa sadašnjošću.

Od samog kretanja preko Hrvatske, Dalmacije i Dubrovnika spisateljica se laća historije od činjenice da je “Rim uništio drevnu ilirsku civilizaciju, koja je kasnije dala trinaest vladara i branilaca”,²⁷ s konstantnom šovinističkom farsom između Konstantina Srbina i dvojice saputnika Hrvata, do priče o Otomanskoj imperiji, koja se proteže cijelim tokom putopisa, koju spisateljica naziva “zakletim neprijateljem kršćanskog sveta... tiranima jedne strane neodgonetljive rase”.²⁸

²³ Ibidem, str. 55.

²⁴ Rebecca West, *Crno jagnje i sivi soko*, BIGZ, Beograd i Svjetlost, Sarajevo, 1989, str. 323.

²⁵ Ibidem, str. 38.

²⁶ Ibidem, str. 66.

²⁷ Ibidem, str. 92.

²⁸ Ibidem, str. 126.

Razgovor, tj. izmjena argumenata između njezina tri prijatelja pun je oprečnosti argumenata jednih i drugih i paušalnih stavova koji objektivnom čitatelju odmah padaju u oči.

S obzirom na to da u svojim bibliografskim bilješkama ističe problem nalaženja istine i objektivnosti u literaturi i historiografiji, ona pribjegava rezonu da joj se “veruje na reč”, isto kao i Dobrici Ćosiću u romanu *Bosanski rat*.

Prelazeći u Bosnu priča potaknuta “turskim kompleksom”, koji spisateljici nimalo nije stran, a s Konstantinovim ushitom “da su Turci bili ugnjetivači, koje smo”, kako kaže “istjerali da bi hrišćani mogli biti slobodni”,²⁹ taj kompleks još se više rasplamsava sve do kraja njena putešestvija, koje završava ključnim momentom srpske historije i mitologije, s “carom Lazarom” i kosovskim mitom, kojeg u pjesmi transponira u epskog “sivog sokola”.

Iako su u svim drugim pitanjima oprečni, Konstantinu se svesrdno priključuju i druga dvojica saputnika, Hrvata, koji na pitanje spisateljicinog muža: “Zar nisu Turci bili izbačeni odavde 1878? uglas odgovoraju: “Ah, ne, ne!, da bi Konstantin “preuzeo bank” i objasnio “da je turska imperija otišla odavde 1878, dok su Muslimani slavenskog porekla ostali, a kada je Austrija preuzela vlast, to je još uvijek bilo njihovo vreme”³⁰, aludirajući na bosanske Muslimane, kao anomaliju, koju su Turci ostavili, koju po “svaku cenu” treba riješiti. Odatle potiče i poruka: “S Turcima ste došli, sa turcima odlazite”, kako su često uzvikivali srpski nacionalisti.

U namjeri da bi spisateljici objasnio da su i Austrijanci “inficirani” turskim atavizmima, on se jada Westovoj da su Muslimani u privilegijama, tobože, “daleko iznad hrišćana, daleko iznad Srba i Hrvata”, te dodaje da su Austrijanci “čak i arhitekturu prilagodili Turskoj... te sve pravili za muslimane, pokazujući kao primjer Vijećnicu, koja deluje muslimanski poput džamije, iako su posle odlaska Turaka dve trećine stanovnika u Bosni bili hrišćani”.³¹

Bezmalo, kroza sve spomenuto, ovdje se reafirmiraju stari antagonizmi sa Turcima, kao akterima vjekovnog zla nad hrišćanima i njihovoj “braći po vjeri”, bosanskim muslimanima, koje srpski i hrvatski naciona-

²⁹ Ibidem, str. 135.

³⁰ Ibidem, str. 136.

³¹ Ibidem, str. 153.

listi poistovjećuju s Turcima. Kroz cijelu priču prisutna je ili eksplicitno ili kao natuknica “turska okrutna vladavina”, harač, devširma, tiranija i sva druga zla koja su došla sa njima, istovremeno nabacujući hipoteku bosanskim Muslimanima.

Međutim, kao i svi drugi zavojevači, i Turci su držali stegovnu vlast i ubirali poreze, bez kojih i dan-danas ne može funkcionirati nijedna država na svijetu. Tako u pogledu turskog harača, koji se i danas spominje kao najokrutniji akt turske strahovlade, N. Malcolm u svojoj knjizi piše: “Kad suvremeni povjesničari proglašavaju visinu poreza u Bosni ‘pretjeranom’ zato što su ‘odnosili seljaku više od 40% njegovih prihoda’, čovjek je u napasti da istakne kako je taj omjer približno jednak omjeru svih vrsta oporezivanja prema bruto nacionalnom dohotku mnogih država potkraj 20. stoljeća”³². Drugo, kada se Turci prikazuju s krajnjim terorom, ubistvima, pokoljima i svim drugim oblicima satanizacije, kako je moguće da su onda nakon odlaska Turaka “dvije trećine stanovnika u Bosni bili hrišćani”,³³ kako to kaže Konstantin? Zar Turci, koji se prikazuju s najrigidnijim zločinačkim atributima, nisu izvršili etničko čišćenje (etničko istrebljenje), kao što su to učinili Karadžićevi Srbi u Bosni i Hercegovini, posebno s genocidom nad Bošnjacima u Srebrenici.

No, to nije smetnja da se Turci prikažu u najgorem satanizirajućem svjetlu, kao i bosanski muslimani, koji se u Konstantinovom vokabularu poistovjećuju s Turcima. Takav odnos prema muslimanima posebno je izražen u posljednjim decenijama turske vladavine kada se vrši pojačano nacionaliziranje bosanskih pravoslavaca (Vlasi, Rkači, Rišćani) kao Srba i bosanskih katolika kao Hrvata,³⁴ za koje je jedina prava formula “rješavanje pitanja muslimana” da odu s Turcima u Tursku ili da se istrijebe, kao što to ističe Stojan Protić, vodeći srpski političar Narodne radikalne stranke na koncu Prvog svjetskog rata, kada kaže: “Kad pređe naša vojska Drinu, dat ću Turcima dvadeset i četiri sata, pa makar i četrdeset i osam, vremena da se vrate u pradedovsku veru, a što ne bi htjelo, to posjeći, kao što smo u svoje vreme uradili u Srbiji”.³⁵

³² Noel Malcolm, *Povijest Bosne, kratki pregled*, ERASMVS, SVJEDOČANSTVA, Zagreb-Sarajevo, str. 175.

³³ Rebecca West, *Crno jagnje i sivi soko*, BIGZ, Beograd i Svjetlost, Sarajevo, 1989, str. 153.

³⁴ Hasan Efendić, *Paradržavne tvorevine, oslonci uništavanja BiH*, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2011, str. 17.

³⁵ *Ibidem*, str. 69.

Na takvoj ideji i praksi posebno su se istakli četnici Draže Mihailovića tokom Drugog svjetskog rata.

No, takav obrazac rješavanja "muslimanskog pitanja", jasno se ističu u govorima i djelovanjima Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića te Svete Veselinovića, predsjednika Srpske demokratske stranke, 1992. godine, koji kaže: "Trećina Muslimana biće pobijena, trećina će ostati pravoslavna, a trećina će pobjeći"³⁶, što sasvim otvoreno znači da je "program" rješavanja muslimanskog pitanja, u glavama srpskih nacionalista, ustvari program istrebljenja Muslimana. Takav program, i pored njegove krvave realizacije sa zločinima i genocidom nad Bošnjacima, nikada nije završen, tako da su krvožedni apetiti potpunog etničkog istrebljenja Bošnjaka u glavama nacifašista permanentno prisutni. Oni se danas vrlo često perfidno očituju, ali i otvoreno kao slogan: "Nož, žica, Srebrenica" na velikim panoima, na utakmicama, na betonskim zidovima i gdje sve ne, pa i tamo gdje je izvršen genocid nad Bošnjacima, kao što je Vlasenica, grafitom s betonskog zida, gdje poručuju: "Svi Turci u Tursku".

Iako u naslovu knjige možemo prepoznati dva oblika žrtvovanja, svoju naraciju, putujući kroz Bosnu, Srbiju, Crnu Goru, Kosovo, Makedoniju, spisateljica permanentno usmjerava na priču o Turcima, koje implicitno dovodi u kontekst s jugoslavenskim muslimanima, nabacujući im hipoteku kao pripremu za dehumanizirajuće obilježje, na koje će se sručiti sav kipteći gnjev nakon odlaska Turaka.

Pored svih zapisa o predjelima, ljudima, stvarima, običajima, mitovima i raznim pojedinostima u različitim krajevima, spisateljica dolazi do ključnog srpskog mita o "caru Lazaru" na Kosovu, kojeg u pjesmi personificira "sivi soko", koji će se kao i Isus žrtvovati za "carstvo nebesko" i za "narod nebeski", što se također može protumačiti kao "podsmevanje razumu", kao što je to rekla za Isusovu žrtvu da preuzme grijeh cijelog čovječanstva.³⁷ Tako je i s mitom o knezu Lazaru Hrebeljanoviću, koga su Srbi u svojoj mitološkoj fantaziji podigli na pijedestal cara, kako bi ga statusno izjednačili s turskim carom Muratom te cijelom mitu kao ključnom političkom i kulturnom reperu dali ideološku aromu i ključno mjesto u oblikovanju srpske narodne svijesti, čega zasigurno nije bila svjesna R. West. No, iako se, tobože pseudocar Lazar priklanja "nebeskom

³⁶ Rusmir Mahmutćehajić, "O Bošnjačkom pitanju", *Godišnjak* 2011, BZK Preporod, Sarajevo, 2011, str. 69.

³⁷ Rebecca West, *Crno jagnje i sivi soko*, BIGZ, Beograd i Svjetlost, Sarajevo, 1989, str. 323.

carstvu”, koje nije ništa drugo do mitomanska apologija izgubljene bitke, spisateljicin šaptač Konstantin dodaje da u pjesmi ima jedan odlomak u kojem stoji da se car borio viteški i kako je sve do kraja izgledalo da će Srbi pobijediti, te na taj način ubacuje kontroverzu o željenom “carstvu nebeskom”. Ta, i sam tzv. car Lazar nije se svojevolumjno predao Muratovom sinu Bajazitu i mirno stavio glavu na panj. Naprotiv. Tako je srpsko “carstvo nebesko” nastalo, ne iz želje, već iz očaja poraza, što ujedno stoji kao utjeha, ali i epski izraz “turskog kompleksa” koji živi do dana današnjeg kao fokusna tačka “slavne srpske istorije”.

Tako je kosovski mit, kao najizraženiji oblik turskoga kompleksa tek puka samoobmana i sebe i drugih, ali istovremeno generator velikodržavnih ideja, frustracija i permanentne želje za osvetom, makar to bili i Bošnjaci, koji su im “krivci” za cjelokupnu tursku vladavinu, o čemu eksplicitno govori putopisno djelo R. West i njemu prateće djelo R. Kaplana.

Zaključak

Imajući sve spomenuto u vidu, djela R. West i R. Kaplana u svom žurnalističkom impresionizmu, redukcionizmu i argumentima stvorenim na temelju kolokvijalnih razgovora, s trivijalnim argumentima po obrascu “rekla-kazala”, doprinijela su stvaranju veoma lošeg javnog mnijenja u velikom dijelu međunarodne zajednice, tako dezavuirajući javnost svojom pseudoliteraturom. Ova djela zasigurno su dobrim dijelom doprinijela pogrešnoj slici o Bosni i Balkanu, a time i indolentnosti međunarodne zajednice prema užasima rata u Bosni i Hercegovini i genocidu nad Bošnjacima. Zbog toga je pogubno što su takve knjige došle u ruke bivšem američkom predsjedniku baš u vrijeme kada se trebalo suprotstaviti agresorskim hordama zla, koje su zaista stvarni zli duhovi Balkana. Nasuprot putopisnoj pseudoliteraturi Rebecce West, Roberta Kaplana i drugih, svjetska intelektualna javnost već s početkom agresije, silnih razaranja, i neviđenim zločinima nad Bošnjacima, ipak se očitovala kroz naučne knjige, naučnoistraživačke projekte, biltene, časopise, kao i javna istupanja poznatih filozofa, sociologa, pravnika i svih drugih relevantnih ličnosti. I sam predsjednik Clinton, koji je greškom pročitao spomenute dvije knjige, ipak je tokom agresije shvatio ko su zločinci, a ko su žrtve, tako da je saveznicima, koje je u početku molio za vojnu intervenciju, u drugoj polovini 1995. samo rekao “PRIDRUŽITE NAM SE”, te agresora “dobro udario”. Na taj način stvorio je uvjete za Dejtonski mirovni dogovor.

Tako je kontaminirajuća pseudoliteratura ipak vremenom ustupila mjesto recentnoj, naučnoj literaturi i zdravom razumu, a sebi zauvijek obezbijedila mjesto na đubrištu historije, gdje joj je, zaista, i mjesto ■

Influence of pseudo literature on perception of war in Bosnia-Herzegovina

Fikret Bećirović

Summary

In the focus of the present paper the author puts the works which, according to one segment of the Western readership, have significantly influenced the understanding of the dissolution of the Yugoslav community and a perception of aggression on Bosnia-Herzegovina. The works in question include *Black Lamb and Grey Falcon: A Journey Through Yugoslavia, 1941*, written by the renowned British author Rebecca West and *Balkan Ghosts: A Journey Through History, 1993*, of American author Robert Kaplan. In contrast to the above works the author places into a correlation "the perception of war" in the books which impartially and objectively represent the Bosnian-Herzegovinian past, the deepest roots of the conflict, the pre-war atmosphere, and major causes and agents of aggression, crimes and destruction in Bosnia-Herzegovina. The latter group includes Noel Malcolm's *Bosnia: A Short History* and Richard Holbrooke's *To End A War*, together with some other works, either of foreign or local authors, brought into a correlation with the "perception of war" in B&H. By using the critical discourse and the strength of arguments the author attempted to counter the pernicious effect of misleading biases, historiographic fabrications, myth-making and reductionist views of R. West and R. Kaplan, entrenched in journalistic travel books, facetious statements and obscure impressions of stereotypical informers. Unfortunately, such views have significantly impacted the public opinion in the western hemisphere which indifferently observed the tragic unravelling of this country.

Key words: Balkans, poor history, hatred, Turkish crimes, Serbian crimes, Croatian crimes, myth of Kosovo, ethnic hatred, myths, legends, customs, Turkish complex, nationalism, grey falcon, black lamb, heavenly kingdom, heavenly people, Turks, renegades ■

Literatura:

1. Rebeka West, *Crno jagnje i sivi soko*, BIGZ, Beograd i Svjetlost, Sarajevo, 1989.
2. Robert D. Kaplan, *Balkanski duhovi, put kroz istoriju*, DAN GRAF, Beograd, 2004.
3. Richard Holbrooke, *Završiti rat*, TKP Šahinpašić, Sarajevo, 1998.
4. Noel Malcolm, *Povijest Bosne, kratki pregled*, ERASMVS, SVJEDOČANSTVA, Zagreb-Sarajevo, 1995.
5. Dobrica Ćosić, *Bosanski rat*, Službeni glasnik, Beograd, 2012.
6. Semjuel Huntington, *Sukob civilizacija*, CID, Podgorica, 1998.
7. Rusmir Mahmutćehajić, "O Bošnjačkom pitanju", *Godišnjak*, 2011, BZK Preporod, Sarajevo, 2011.
8. Smail Ćekić: *Genocid nad Bošnjacima u Drugom svjetskom ratu*, Sarajevo, 1996.
9. Smail Ćekić: *Agresija na Bosnu i Hercegovinu*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2004.
10. Hasan Efendić, *Paradržavne tvorevine, oslonci uništavanja BiH*, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2011.
11. <http://www.google.ba/search?q=Holokaust&ie=utf-8&oe=utf-8&aq=t&rls=org.mozilla:en-US:official&client=firefox-a&source=hp&channel=np>
12. http://www.google.ba/search?client=firefox-a&hs=aej&rls=org.mozilla%3Aen-US%3Aofficial&channel=np&q=Robert+Kaplan%3B+Balkanski+duhovi&oq=Robert+Kaplan%3B+Balkanski+duhovi&gs_l=serp.12...o.o.1.189.o.o.o.o.o.o.o..o.o.ernk_timediscountb..o.o...1...4.serp.bQhE-OdcF8A